

„úgy emelem fel most a sorsotokat mint egy szál vörös rózsát ami az én szívemből virágzik” (Kassák)

1.

Az az ellentmondás, mely a konstruktivizmus optimizmusa és az 1920-as évek társadalmi, politikai realitásai, másrészt pedig az irányzat önként vállalt exterritorialitása és a közvetlen teendők elvégzésének fontossága között volt, már a bécsi *Ma* idején felszínre került, s a konstruktivisták nemzetközi táborán belül vitához vezetett. Kállai Ernő a *Korrektúrát* címmel közzé tett állásfoglalásában¹ ezekre az ellentmondásokra és velük kapcsolatban az irányzat akadémizmussá, üres esztétikai divattá válásának veszélyére hivatkozva kijelentette: a konstruktivizmus nem érheti be az egyensúly, a pátosztalan etika és a harmónia elvi követelésével, hanem részt kell vennie abban a történelmi küzdelemben, melyet a munkásmozgalom folytat ezeknek az eszményeknek a társadalomban való megvalósításáért. Erre utalt, mikor azt írta, hogy a konstruktivizmusnak „az önmagáért szóló és önmagukban lezárt objektumok szférájából” vissza kell térnie „a jelenbeli alanyi adottságok küzdőterére”. Ezt fejezte ki, mikor papírra vetette, hogy „a hosszú lejáratú követeléseket” össze kell kapcsolni „a pillanatnyi aktualitások célba rendelt szolgálataival”. Emellett érvelt, mikor figyelmeztetett arra, hogy az adott történelmi helyzetben „a konstruktív végtelenség is éppen úgy szabadjára engedi az összes közeli alávalóságokat és negatívumokat, mint ahogy a keresztény egyház tette és teszi a túlvilági üdvösség nevében”. A munkásmozgalom küzdelmeibe való bekapcsolódást propagálta, mikor leszögezte, hogy az irányzatnak mindent meg kell tennie „az életkövetelések megvalósításához vezető utak gazdasági, politikai és lélektani előkészítése” érdekében, mégpedig „ha arra mód van, a proletariátus forradalmi pártszervezetein keresztül is mint összefogó és agitatív eszközökön keresztül”.

Ehhez azonban szakítani kellett a konstruktivizmus esztétikai dogmaival. Kállai rámutatott arra, hogy a meglévő viszonyok, vagy mint megfogalmazta, „az elsődlegesen még negatívumokban tengődő élet” művészi ábrázolása „megrázó és fölrázó” hatású, s ezért „életre hivatott”. A valóságfeltárás fontosságára figyelmeztetett, mikor azt írta, hogy „a majdani élet elszigetelt kultuszát” fel kell áldozni „a mai élet kultuszáért”. A konstruktivizmusnak egy olyan változata mellett foglalt állást, mely az eszményeket nem a jövőbe előrevetítve fogalmazza meg, hanem a meglévő állapotokból és emberekből bontja ki.

Kassák a vitában közvetlenül nem nyilvánított véleményt. Amikor 1923 végén a *Bécsi Magyar Újságtól* önéletírára kapott megbízást, egy olyan öntudat létrejöttének ábrázolására vállalkozott, melyben megtestesülnek a költeményekben, a képarchitektúrákban és a konstruktivista manifesztumokban kifejezett pozitív értékek. Erre utalt, mikor művének, az *Egy ember életének* a bevezetőjében megjegyezte: „Mindig az embert kerestem, és bizonyos, hogy magamban is önmagam tiszta embersége érdekel legjobban. Kérdéses azonban, van-e bennem valami abból reálisan, ami egész eddigi életem ideája volt?”

¹ KÁLLAI Ernő: *Korrektúrát*. *Ma* 1923. VIII. évf. 9–10. sz. 16–18.

A *Bécsi Magyar Újság* által adott megbízásban az önéletírásnak a kortárs szocialista irodalomban kezdődő térhódítása tükröződött. Ez a műfaj alkalmas volt arra, hogy a munkásosztályból jött írók nagyobb szabású irodalmi vállalkozás keretében közre adják élettapasztalataikat. Így jött létre többek között A. Meyenberg *Geschichte einer Frau* (1922), O. Pjatnyickij *Zapiszki bolsjevika* (1925), A. Sz. Sapovalov *Na putyi k marxizmu* (1926), Max Hölz *Vom weissen Kreuz zur Roten Fahne* (1929), Agnes Smedley *Daughter of earth* (1929), Ludwig Turek *Ein Prolet erzählt* (1930), G. Germanetto *Memorie du un barbiere* (1930) és W. Haywood *Among cowboys* című önéletírása. Albert Daudistel a *Das Opfer* (1925), O. M. Graf a *Wir sind Gefangene* (1927), valamint Adam Scharrer az *Aus der Art geschlagen* (1930) című regényében a személyes élményeket s egyben az elbeszélő szerepét is más alakra ruházta.

A munkásírók önéletírásai, melyek közül az orosz és az angol nyelvűek a németországi Mohr kiadónak az 1930-ban indított *Internationale Memoiren* című könyvsorozata révén váltak Európa-szerte ismertté, a proletárhősnek az osztálytudatos cselekvésig megtett útjáról adtak számot. Irodalmilag azonban egyenetlen színvonalúak voltak. A szerzők többsége a művészeti, gazdasági és politikai eseményeket állította szemléletének középpontjába, elhanyagolta az individuális mozzanatoknak, a személyiségfejlődés folyamatának ábrázolását. Heinz Jakoby 1931-ben a *Linkskurve*-ben kísérletet tett arra, hogy összefoglalja egy marxista szellemű biográfia alapelveit.² Az eddigi tapasztalatokra hivatkozva felhívta a figyelmet a szematizmus veszélyére. Rámutatott arra, hogy a jellemet a maga teljességében és állandó mozgásban, a társadalommal való dialektikus kölcsönhatásban kell láttatni, mégpedig oly módon, hogy „a rész mozgása megfeleljen az egész mozgásának”.

Az *Egy ember élete* világirodalmi háttéré a munkásírók önéletírásai mellett a műfaj klasszikus darabjai alkotják. Azt az *Egy ember életében* is szereplő kérdést, hogy „Ki vagy? És hogyan lettél azzá, aki vagy?”, először Szent Ágoston tette fel a *Confessiones*-ben. Vele kezdődött el a világirodalomban a saját élet útjának tudatos szemlélete. Ő adott először magyarázó ábrázolást saját fejlődéséről, mégpedig nevelő, mozgalmotteremtő szándékkal. Polemikus fegyvert akart létrehozni ahhoz a küzdelemhez, melyet a IV–V. században a kereszténységnek a manicheusok ellen kellett folytatnia. Saját életútját, a „mélységből” való kiemelkedését példaként akarta állítani „az emberi nem” elé. Ezért tette önmaga számára erkölcsi paranccsá az őszinteséget. Ezért szólt szépités nélkül ifjúkori tévelygéseiről. Ezért ábrázolta belső vívódásait. Ezért helyezte művének középpontjába a híres kerti jelenetet, új emberré válásának pillanatát. Ágoston után a műfaj klasszikusait az a felismerés ösztönözte vállalkozásukra, hogy az általuk vallott értékrendszer meggyőzőbben bontakozik ki a konkrét ábrázolásból, mint az elvont fejtegetésekből. Goethe például a maga önéletírását, a *Dichtung und Wahrheit*-et mint olyan művet jellemezte, melyben „benne rejlik az emberi élet néhány szimbóluma”. Megfogalmazta az önéletírásnak azt az alapelvét, hogy az életnek egy-egy ténye a mű szempontjából aszerint fontos, hogy „jelentett-e valamit”, megerősít-e „egy általános megfigyelést, egy magasabb igazságot”. Az élet és a fejlődés komplex szemléletét a műfaj számára programszerűen követelménnyé tette. Az életrajzíró legfőbb feladatának azt tartotta, hogy „az egyént kora viszonyai között ábrázolja, megmutassa, miben gátolja, miben segíti őt a nagy egész, hogy alakítja át magában mindezek hatására a világról és az emberről alkotott képét, s hogyan tükrözi ezt ismét vissza, ha művész, költő vagy író”.³ A műfaj klasszikusai tudatában voltak az írói önszemlélet értékhozó szerepének. Az önszemlélet Ágostonnál a kereszténység,

² Heinz JAKOBY: Grundlagen einer marxistischen Biographie. Die Linkskurve 1931. 2. 27–32.

³ Johann Peter ECKERMANN: Beszélgetések Goethével. Ford. GYÖRFFY Miklós. Bp. 1973. 541–542; GOETHE: Költészet és valóság. Ford. SZÖLLÖSY Klára. Bp. 1965. 11.

Rousseau-nál a szentimentalizmus és a romantika, Goethénél a felvilágosult racionalizmus világszemléletét fejezi ki, s ekképp a mű elválaszthatatlan része.

Gorkij volt a világirodalmi rangú írók közül az első, aki az önéletírást a szocialista gondolat kifejezésére felhasználta. Önéletrajzi trilógiájában, melynek utolsó kötete, *Az én egyetemem* épp 1923-ban jelent meg Berlinben, a szegényemberek, a proletariátus világának ábrázolása révén rá akart döbbsenteni a valóság forradalmi megváltoztatásának szükségességére. A nehéz gyermekkortól a vándorlásokon, a társadalom megismerésén s a szocialista eszmékkel és a munkásmozgalommal való találkozásokon át a szocialistává és íróvá válásig megtett út ábrázolásával az autobiográfia irodalomban új fejlődésmódot hozott létre. Am nem pusztán e tekintetben teremtett önéletírásával a kortárs szocialista irodalom számára szuggesztív példát, hanem a XIX. századi klasszikus realista hagyományokhoz való viszonyt illetően is. Műve konkrét, érzelmi szférájának kidolgozása során felhasználta Tolsztojnak a jellemábrázolással, az esemény-megjelenítéssel és a társadalmi körkép felrajzolásával kapcsolatban elért vívmányait.

Az a szituáció, melyben az *Egy ember élete* megszületett, a munkásmozgalomnak az 1920-as évek közepére bekövetkezett válsága s Kassákot a munkásmozgalom különböző csoportjai részéről ért támadások révén leginkább ahhoz a történelmi és személyes helyzethez hasonlított, mely annak idején Ágostont a *Vallomások* megírására készítette. A Gorkij által létrehozott fejlődésmóddal az *Egy ember életében*, akárcsak az 1920-as, 1930-as évek többi szocialista önéletírásában, a világháború és a forradalmak élménykörével bővült. Az ifjúkori tévelygéseknek és az ösztönök ébredésének ábrázolása révén olyan elemekkel is kiegészült, melyek először Ágoston, illetve Rousseau művének struktúrájában szerepeltek.

Kassák a rendelkezésére álló élményanyagot két egymással párhuzamosan kibontott motívum, a lázadás és az alkotó tevékenység köre építette fel, mégpedig oly módon, hogy a két motívummal kapcsolatos mozzanatok az erőt kifejező elemekként is funkcionálnak. E három motívumot már korábbi munkássága során is szinte megszakítás nélkül szerepeltette. Az 1916-ban *A Tett* hasábjain közzé tett programjában olyan irodalmat kívánt, mely egyrészt „a szabaduló akarat kapunyitója”, másrészt pedig „az alkotóerők dicsőítője”.⁴ A lázadás motívumot először az *Eposz Wagner maszkjában* című kötetében szólaltatta meg. A kötet előhangjában mint dacot, „mely az égre dörömböl”, mint „megdült ige mécsesét”, „tűzteli kínt” jellemzi önmagát. Ezt az önjellemzést a *Hirdetőszloppal* című kötetben a „szent kurjantásnak jöttem / és feleselő dachnak és pogány fákljának”, valamint az „öröm és akarat bitangoló híme vagyok” metaforával megismételte. Az „Ordítsatok föl gépek”, a „vessétek ki a szelepeket”, a „Nem akarunk többé kallódni a szánalomban”, a „bennünk összeszaladt a maradék / vér, velő dinamit / A káosz!”, a „fordítsatok érte fejtetőre a világot” és az „Ó fellázadt ember! ikertestvérem a pillanatidőben” felkiáltással a motívum kibontását eljuttatta a fellázadt ember indulatainak kifejezéséig. „A város felforrt”, a „világéhesen feltápáskodott a vörös zendülés”, a „Görbe hátú szabók, kiégett szemű kovácsok vérmesen fölkakasodtak”, „A legöregebb munkások is lerázták magukról / a gyárak, bányák és pinceműhelyek rettenetét”, a „Széttépett láncokat csikorog az idő”, az „Ég és föld között vörös kiáltások lobognak”, a „visszaverhetetlenül elindultak a világosság dárdái”, „az összekeresztezett utakon elindultak a fanatikusok” és a „Márciusok vért harmatoztak” képpel már a proletárforradalom élményét fejezte ki.

A teremtő tevékenység motívumára építette fel világháborús korszakának legjelentősebb versében, a *Mesteremberekben* a jövőképet. Az alkotó munkát a győztes forradalmak után,

⁴ KASSÁK Lajos: Program. *A Tett* 1916. márc. 20. II. évf. 10. sz. 153—155.

időkre előrevetítve mint a proletariátus tudatosan vállalt történelmi hivatását, a világgal szembeni fölényének jelképét és egy új emberség legfontosabb tartalmi meghatározóját szerepeltette:⁵

Tegnap még sírtunk s holnap, holnap talán a mi dolgunkat csodálja a század.
Igen! Mert a mi csúnya, tömpe ujjainkból már zsendül a friss erő,
s holnap talán már áldomást tartunk az új falakon.
Holnap azbesztből, vasból és roppant gránitból életet dobunk a romokra
s félre az álmodekorációkkal! a holdvilággal! és az orfeumokkal!
Hatalmas felhőkarcolókat építünk majd és játéknak az Eiffel-torony mását.
Bazalt talpú hidakat. A terekre új mítoszokat zengő acélból
s a döglött sínekre üvöltő, tüzes lokomotívokat lökünk,
hogy ragyogjanak és fussák be a pályát, mint az ég szédületes meteorjai.

Az 1920-ban írott *Máglyák énekelnek* című művében, melyet mint világszemlélete „megcsiszolt tükrét”, eddigi munkássága summáját adott közre, a lázadás motívumnak az 1918–19-es magyar forradalmak felidézésétől egy újabb forradalmi hullám ábrázolásáig történő végigvitelével azt a meggyőződést fejezte ki, hogy a valóság lényege az állandó mozgás, az „örök forradalom”. Bár a *Világanyám* és az *Új versek* számozott költeményeiben a proletárforradalom bukásával és az emigránsléttel kapcsolatos tragikus társadalmi élmény és életérzés szólalt meg, néhány kép, a „csuklóból mindenki szedje ki a fegyvereket”, a „szegénység házaiból valaki ki fogja vezetni a sáskajárást”, a „Magyarországon már újra kifúrják a talajt a fanatikuskok”, a „néha érezzük a márciusi szeleket”, a „felhők között vörös angyal repül”, a „gyilkos újságok és lázadt gyűlések vágyakoznak ki belőlünk” révén a lázadás motívuma is jelen van. A *Tisztaság* könyvében egyrészt a romantikus illúziókkal való leszámolás, másrészt pedig a reménytelenségen való túllépés, a munkásosztály világformáló hivatásába vetett hit kifejezésére újra szerepeltette a teremtő tevékenység motívumot. Az illúziókkal, a forradalmi frázisokkal való leszámolásra utalt, mikor kijelentette: „Szeretnék jó matematikus lenni vagy jó mérnök.” A munkásosztály hivatásába vetett hitet fejezte ki a „ha élni akarunk, teremtenünk kell”, a „Gerendákat támasztani születünk”, a „mérnökök szerszámládájából megszületett a hajnal”, az „éjjel és nappal időnk ábrázatán dolgozunk” és „az emberek cement és vasházakat emelnek” képpel.

A két motívum összekapcsolását a forradalmak idején írt *Liebknecht Károlynak* című költemény „Mi pedig a rombolás és építés törvényeivel a fejünkben / elindulunk a lemosakodott földeknek” és a *Fiatalkor munkás* „csak a mi rombolásunkon követhetik fel az új falakat” képe után az 1922-ben megfogalmazott „romboljatok hogy építhessetek és építsetek hogy győzhessetek” jelszóval a programadás szintjén újra megvalósította. A rombolás és az építés közvetlen összekapcsolása és a forradalmár magatartás kifejezésére történő szerepeltetése Kassák konstruktivista korszakának jellegzetes vonásává vált. Ezt az összekapcsolást dokumentálta, mikor a Moholy Nagy Lászlóval közösen létrehozott antológiájában, az *Új művészek könyvében* felsorakoztatta „a rombolók legenergikusabbjait és az építők legfanatikussabbjait”. Ezen az összekapcsoláson, a két motívum együtt szerepeltetésén alapult 1920 után saját képzőművészeti munkássága is. Első képarchitektúrái — mint Körner Éva megfogalmazta⁶ — „a rombolva építés manifestumai” voltak, „az értelmét veszített valóság romjaiból, forma- és szótörédekekből épültek a szellem logikus architektúrájává”. Az ennek szerves folytatásaként létrehozott síkgeometrikus képarchitektúra a tiszta formák, tiszta színek, a nyugalmas vagy dinamikus viszonylatok révén a társadalmi forradalom és a társadalmi építés jelképes megvalósítása volt.

⁵ BORI Imre—KÖRNER Éva: Kassák irodalma és festészete. Bp. 1967. 45.

⁶ I. m. 182.

Kassák a két motívumot az *Egy ember életében* már a bevezetőben megadja. A lázadás motívumra utal, mikor azok közé sorolja magát, akik „a holmikból, amiket elődjeiktől mint sablont, mint formulát magukkal hoztak, napról napra kidobnak valamit”. A teremtő tevékenység motívumot villantja fel, mikor a fentiekhez hozzáfűzi: „Belőlük a világban tapasztalt erők váltották ki a nagyszerűségekre éhes új életet.”

A lázadás motívumot annak leírásával indítja el, hogyan hagyta ott az apai akarattal dacolva és az úrrá nevelődés lehetőségét elutasítva az iskolát, és szegődött el inasnak Spornyi úr kovácsműhelyébe. Ennek folytatásaként másik vakmerő gyermekkori cselekedetét, a temetőben található egyik Krisztus-kép szétparittyázását mint a babonákkal való leszámolást eleveníti fel. „Mindenen túl voltam — írja. — Ott villódzott előttem az összezúzott üveg, és láttam, hogy semmi különösebb nem történt a világban. Nevetett a lelkem, s az izmaim szabadok és frissek voltak . . . részemre nincs több, ami babonákkal egy másik ismeretlen világhoz kössön.” Az iskolából való kimaradásra rárimelteti az inassorból való szabadulást. Itt rövid utalással közvetlenül is jelzi a fenti mozzanatok szerves egymáshoz tartozását. „Az iskolát — írja — kiéltem, eluntam és otthagytam. S az bizonyos, hogy az inaskodásból is éppen elég volt már. A megnőtt testem, a felzaklatott vérem, a kitágult eszem valami mást, valami újat, valami többet kívánt.” A motívum kibontását azzal folytatja, hogy felidéli az érsekújvári fűtőházból való kilépésének történetét, majd ezt az epizódot hozzákapcsolja az előzőekhez. „Most jött ki belőlem az indulat — írja —, a vad elkeseredés, harc volt ez az apám ellen, a vasút ellen, az egész meggyűlölt világ ellen.”

A továbbiakban a tudatos lázadásra utaló eseményeket eleveníti fel: először a szocialista eszmével és a munkásmozgalommal való találkozást, majd a sztrájkok szervezését, az utcai tüntetéseket, utána pedig az egyetben a vezetőség bürokratizmusával és opportunizmusával való szembefordulást. A lázadás motívumot — melynek itt már konkrét politikai, társadalmi tartalma van — a Petőfi és Ady költészetével való találkozás leírásával viszi tovább. „A lázongó ember — írja Petőfi-élményéről — a saját érzéseit és gondolatait találta meg ezekben az írásokban, s olvasásuk közben még jobban megerősödött azokban.” Ady forradalmat, „belső emberi nyugtalanságot” jelentett számára. „Égtem és éltem — írja erről —, áradás volt bennem, nem külső szenzációktól, hanem a bennem felszabaduló új erőktől.” Mint „extatikus lázat” emlegeti azt az érzést, mellyel a Népszava Ady-vitáját átélte, s a szociáldemokrata költőkkel szembefordulva Ady költészetének propagálója lett. Az Ady-élmény ábrázolásával a társadalmi viszonyok elleni lázadást kiegészíti a konzervatív ízléssel való szembefordulás mozzanatával. A motívum kibontásának ezen a pontján utal egy új morál megszületésére, melyet az osztályszolidaritás szigorú és következetes törvényei jellemeznek, s amely együtt járt egy öntudatlan askétizmussal. Ennek révén kapcsolódik az előzményekhez az a felháborodás, mellyel apja lezülleszt és nővéreinek házasságon kívüli teherbe esését fogadja.

A motívumot a nyugat-európai csavargások felidézésével elviszi a zürzavaros mindent tagadásig. Az országúton átélt események megelevenítésének London, Istrati, Hamsun, Gorkij és Adam Scharrer önéletrajzi műveiben is fontos funkciója van. Jellemző, hogy a csavargók 1929-ben tartott stuttgarti világkongresszusán — melyről egyébként Kassák is hírt adott a Nyugatban⁷ — a résztvevők szervezetük díszelnökének Hamsunt és Gorkijt választották, dísztagul pedig a már elhunyt Londont azzal az indoklással, hogy ezek az írók „az utolsó évszázad legkiválóbb vándorai voltak”.⁸ A hazai kortársak közül Déry Tibor az *Országúton* című regényében érzelmi vonatkozásaiban ragadta meg a társadalomból való kivonulás problémáját. Kassákok az etikai kérdések foglalkoztatták. Szuggesztív ábrázolást ad arról, hogy ő maga az országútra lépve az ösztönös szabadság- és megismerésvágytól szükségszerűen el-

⁷ KASSÁK Lajos: Csavargók világkongresszusa. Nyug. 1929. II. 349—352.

⁸ Feloszlik a csavargók szervezete. Sarló és Kalapács 1932. 8—9. rsz. 45.

jutott a cinizmusig, a felelőtlenségig, az emberi méltóság megtagadásáig s végül a teljes nihilizmusig, mely szerint „semminek sincs értelme, annak se, hogy dolgozzunk, annak se, hogy éljünk”. A *Csavargások* című kötet a lázadás motívum kifejtésén belül a romantikus antikapitalizmus illúziójával való leszámolást jelenti. Kassák közvetlenül utal erre. „Csavargásom alatt, ami látszatra nem volt több léha munkakerülésnél — írja —, észrevétlenül megedződtem, kifejlődött a látásom, megisztultak a gondolataim és érzéseim.”

A lázadás motívum ezt követően visszakerül a társadalmi küzdelmek szférájába. A *Vergődés* című kötetben mint a családi és a mozgalmi környezettel szembeni elégedetlenség szerepel. Kassák a motívum kibontásának ezen a pontján is él az előzményekre való rárimeltetés eszközével. Azt a mozzanatot, hogy „egészen másképp” gondolkodik és cselekszik, mint társai, hozzákapcsolja a lázadás korábbi eseteihez. „Gyalog — írja —, étlen, szomjan becsavartam a félvilágot, rongy madárfészekért fölmásztam a fa tetejére, parittyával szétlőttem az üveg alá rejtett Krisztus-képet, tizenöt éves koromban bordélyházban vesztettem el a szüzségem, összetűztem az Apámmal, Anyámmal, sztrájkokat kezdeményeztem, kint álltam a harcban a lovasrendőrökkel szemben.” Az önéletírás következő kötetének, a *Kifejlődésnek* az elején ugyanezzel a módszerrel nyomatékosítja a motívum jelenlétének folyamatosságát. Erre márcsak azért is szükség van, mert a *Vergődés* a motívum kibontását illetően nem tartalmaz minőségileg újat hozzó mozzanatot. Kassák a lehetőségek keresésének gyötrelmes folyamatát ábrázolja, s ennek során olyan pillanatokról is számot ad, mikor önmaga számára az előbbre lépésnek, az önmegvalósításnak még a pusztá lehetősége is irreálisnak tűnt. A *Kifejlődésben* újra felvillantja az Ady-élményt, s odahelyezi mellé a Verhaeren, Barta Lajos, Móricz Zsigmond és Bartók munkásságával való találkozás élményét. Mindezzel párhuzamosan felidézi 1912. május 1-e és 23-a nagyszabású eseményeit. A Verhaeren-élménnyel kapcsolatban utal a konzervativizmus és az opportunizmus elleni lázadás belső kapcsolatára. „A művészetben — írja — a legmodernebbeket, a leghaladóbbakat szeretem, s a mozgalomban a legradikálisabbak s a legszabadabban gondolkodók oldalán állok.” A motívum a kifejtésnek ezen a pontján a lázadó ember irodalmi ábrázolásának mozzanatával gazdagodik. „De én — írja Kassák a Móricz- és a Barta Lajos-élményt kommentálva — nem is a szegénységről és nem is a lázongásról akarok írni, hanem az emberről, aki szegény és lázadásra kényszerül.”

A lázadás motívum a *Háború* című kötetben a történelmi helyzetnek megfelelően a militarizmussal való szembeszállásként van jelen. Kassák ismét említést tesz a „soha meg nem nyugvásról”, az „örökös elégedetlenségről” mint saját életének „kielégüléséről”, s ezzel összekapcsolja annak ábrázolását, hogyan jutott el ő maga az írók megingása, a mozgalom tehetlensége és az emberek pusztulása láttán támadt felháborodástól az első antimilitarista cikke megírásáig és a *Tett* létrehozásáig. Annak az utalásnak a révén, hogy „kiáltanom kellett értük és miattuk, úgy is, mint embernek és úgy is, mint költőnek”, a motívum az eddigieknél élesebb megvilágításba kerül. A motívum kibontása a *Károlyi-forradalom* című kötetben a militarizmussal való szembeszállástól eljut a proletárforradalom előkészítéséért folytatott tevékenységig. Kassák ismét szerepelteti az Ady- és Bartók-élményt. Azt az Adyt idézi fel, aki „ha nem is állt elsősorban a lázadók között, minden idegszálával s minden költői sorával manifesztált, tiltakozott a háború ellen.” A *fából faragott királyfi* operaházi ősbemutatóját mint „az új művészet első komoly térhódítását”, mint „felejthetetlen estét” idézi fel. Utal korábbi Krisztus-élményére is. „Jézus Krisztussal — írja — nem mint a mi Urunkkal, hanem mint szenvedő és lázadó testvérünkkel ismerkedtem meg.” Mint „lenn”, „láthatatlanul” a forradalom előkészítésére irányuló tevékenységet idézi fel a *Ma* létrehozását s a mozgalom művészi, politikai munkásságával, majd a KMP megalakulásával és első harcaival kapcsolatos eseményeket. A motívum az önéletírásnak ebben a részében nem csak a történelmi szerep hordozásának szintjén van jelen. Kassák felidézi a tudószanatóriumban az ostoba rendszabályok és a megalázó bánásmód elleni lázadásának epizódját. Az őszirózsás forradalom győzelméhez

és a Tanácsköztársaság kikiáltásához fűződő személyes élményeinek megelevenítésével a motívum kibontását végül eljuttatja a társadalmi forradalomig.

A lázadás motívum szerepeltetése az önéletírás utolsó kötetében hosszabb szakaszon problematikussá válik. A motívum tartósan a proletárdiktatúra megvalósult formájával szembeni kritikai magatartásként bukkan fel. Ebben a kritikai magatartásban pedig a jogos kritika és a Tanácsköztársaság belpolitikájának balos bírálása fonódik össze egymással. Kassák számot ad arról a keserűségről, mellyel a munkásság egy részének gerinctelenségét szemlélte. Felidézi, hogyan döbbsen rá újra arra, hogy a szocialistának egyszerre kétfelé kell lázadnia: „Azok ellen, akik rosszindulatú góggal fölül, és azok ellen, akik buta gyámoltalansággal alul vannak”. Indokolásul és eddigi tapasztalatait összegezve hozzáfűzi, hogy a proletariátus tömege „nagy részben műveletlen, nyers anyag, melynek tagjait mélyről át kell alakítanunk, ha azt akarjuk, hogy öntudatos és önzertes emberek legyenek belőlük”. Ezzel a kritikával párhuzamosan azonban Kun Béla, Lukács György, Révai József alakját és a magyar proletárdiktatúra működésének több mozzanatát negatív irányba elrajzolva idézi fel.

A motívum az önéletírás utolsó fejezeteiben mint a fehérterror elleni lázadás szerepel. Kassák szuggesztív ábrázolást ad arról, hogyan jutott el ő maga az ellenforradalom börtöneiben látott borzalmak hatására odáig, hogy rárohanjon arra a börtönőrre, aki az egyik foglyot még halála után sem volt hajlandó a bilincsekből feloldani. A magáé mellett más példát is felidézik. Uitzét, aki megtagadta a börtönbe látogató ellenforradalmi vezérkarnak a tiszteletadást, az elfogott Lenin-fiúk egyikéét, aki a kínzások és a halálveszedelem ellenére sem vált hűtlenné eszményeihez, s azokét az ifjúmunkásokét, akik odakinn az üldözöttek elrejtésén és külföldre menekítésén fáradoztak.

Az alkotó tevékenység motívumot a lázadás motívummal minduntalan összefüggésbe hozva bontja ki. Az iskolából való szándékos kimaradást mint „a tűz, a zaj és a cselekvő emberi erő” iránti vonzódás következményét eleveníti fel. Mint „erotikus, tiszta szerelmet”, „szent, fanatikus rajongást”, „megtörhetetlen vágyakozást” jellemzi azt az érzést, mellyel a műhelyek, a megfeszített munka és a munkát végző emberek iránt viseltetett. Szakitott azonban azzal az egyoldalúan optimista szemlélettel, mely saját korábbi megnyilvánulásait s ezekkel egy időben a Bauhaus művészeit, az orosz konstruktivistákat, a francia Ozenfant-t és Léger-t a munkával kapcsolatban áthatotta.⁹ A munka az *Egy ember életében* kezdetől fogva egyrészt a megpróbáltatások ellenére is tudatosan vállalt szükségszerűségként, másrészt pedig a világgal szembeni fölény és erő jelképeként szerepel. Kassák a maga életének legkínzóbb testi és lelki megpróbáltatásait mint a műhelyekben és gyárakban nemzedékről nemzedékre megisméltendő eseményeket eleveníti fel. Am ugyanakkor a Spornyi úr kovácműhelyében, a győri hidászoknál, majd az anyalföldi Magyar–Belga gyárban és a fővárosi villamostelepen végzett munkában az anyaggal folytatott teremő küzdelmet látatja.

Ezt a küzdelmet a *Gyermekkor* első felének szinte minden fejezetében felvillantja. A testi munka iránti vágyakozás megelevenítését követően először akkor, mikor felidézi a kovácműhelyben szerzett első élményeit. „Lassan előmáztam a piszkos lyukból — írja —, szívem verte a bordáimat, de éreztem, hogy szép, nagyon szép az, amit most látok. Az üllőre fektetett vas mintha haldokolt volna a súlyos ütések alatt. Egy-két fáradt szikra még kiszakadt testéből, de különben csodálatosan engedelmes volt, és én láttam, a tömör rúd hogyan lapul szét vékony, hegyes pengévé”. Már itt felszínre hozza a világgal szembeni fölény mozzanatát. „Lármás, nagy csoportban gomolyodtunk végig a piacon — írja. — Az emberek megmorogtak bennünket. De ki merne velünk kikezdeni? Miénk volt a város. A kutyák behúzott farkokkal szaladtak át az utca másik felére.” Ezt a mozzanatot ismétli meg, mikor merleget von az első munkánap során szerzett élményeiről. „Nem estem kétségbe az esetleges új ütlegektől — írja —, azok egy-két perc alatt elmúlnak, s ekkor megint szabad, az erejét megfeszíteni tudó ember lehet belőlem. Eddig még semmiben sem láttam még mélyebben a szépet vagy a jót,

⁹ KÖRNER Éva: Derkovits Gyula. Bp. 1968. 107–108.

s most egészen felolvadtam valami nyers, munkabíró erőben." A következő fejezetben a világal szembeni fölény mozzanatát kiegészíti a szükségyszerűség tudatos vállalásának mozzanatával. „Egész valómmal — írja — a mának éltem, kifejlődni akaró erők dolgoztak bennem, s ha valami szembeállt velem, afölött uralkodni akartam . . . Vállaltam a sorsomat, hiszen én akartam így, és tudtam, csak erősen akarnom kell, akkor minden jól lesz." A „kifejlődni akaró erők” megemlékezésével utal a munkának a küzdő emberré válás folyamatában játszott döntő szerepére. Ettől a ponttól kezdve a motívumot félreérthetetlenül mint pozitív értéket kifejező elemet szerepelteti. „Úgy okoskodtam akkoriban — írja —, hogy az lehet a legnagyobb ember, aki a legjobban tudja megcsinálni azt, amit meg akar csinálni." Az első munkadarab elkészítésének ábrázolása során utal a motívum tartalmának később bekövetkező gazdagodására. „A szerszámok — írja — fényesek és nehezek voltak, a vasrudakban éreztem az akaratot, és örültem neki, hogy bírkózni és verekedni kellett velük, ha valamit csinálni akartunk belőlük. . . Még nem voltam ura sem az anyagnak, sem a tulajdon kezeimnek, de ebben a bírkózásban már benne éreztem a jövő lehetőségeit." A kovácsműhelyben végzett munkával kapcsolatban nem sokkal később említést tesz a tudatos valóságalkítás mozzanatáról. „Az ember — írja — hozzányúlt a nyers vasdarabokhoz, fúrta, faragta, hajlította őket, s a végén mindig valami új és egész más dolog lett belőlük. A munkában látni lehetett az ember akaratának és erejének sokaságát, és ez mindig nyugodttá és boldoggá tett engem."

A motívum szerepeltetése a *Kamaszévek*ben a győri vagongyár esztergályos- és kovácsműhelyének leírásával folytatódik. „A tető — hangzik az esztérgályos-műhelyben átéltek felidézése — két vasoszlopson feküdt, az épület négy fala csupa üveg volt, ablak ablak mellett, a magasban búgtak és morogtak a transzmissziók, a szíjak leszaladtak a padokhoz, és forgott és búgott minden, mint valami óriás óraszerkezet. Az emberek felgyűrűkötten s valami nyugalmas fölényben álltak és járkáltak a padok között. Nem napszámosai voltak ők a munkának, hanem irányító, parancsoló urai a gépeknek. Igen, így igen — gondoltam —, a nyers vasból, a kemény acélból, a csillogó rézből kerekeket, csapágyakat és szelepeket esztergályozni." A proletármunka mozzanatainak a teremtő tevékenységgel, az erővel, a világgal szembeni fölényvel kapcsolatos motivikus elemekként való szereplése jellemzi a leírás második felét is. „Ha csak átmentem a műhelyen, középütt, távol a megpoklosodott kemencéktől — írja Kassák —, mellem zihált a levegőhiánytól, és csurgott rólam a gyöngöses verítéke. S ezek a meztelen fekete emberek reggeltől estig éveken át itt éltek a kemencék, a tűz, a felizzott vas és a hatalmas emelőrudak testvérségében. Ezek az eleven szerkezetek kiemelték a vasat a kemencékből, s csikordulás nélkül hurcolták a gőzkalapácsok alá, hogy ott oszlopokká, tengelyekké s egyebekké alakuljanak át. A kovácsok ott álltak az emeltyűk előtt, s egy kis kézrándítással irányították a darut és a kalapácsokat. A föld remegett az ütések alatt, s az emberek szájában nyugodtan ült a pipa." Kassák saját magával kapcsolatban most is utal a munkának a küzdő emberré, mint ezúttal írja, az „elhatározottá és akaratossá” válás folyamatában játszott szerepére. A motívum pozitív értéket kifejező jellegét azzal is érzékelteti, hogy gyermek- és kamaszkorának legsúlyosabb bűneit, az öncsonkítást, a részesegkedést, a bordélyozást következetesen visszavezeti a munkához való viszonyának megromlásához. Az érsekújvári fűtőházban megalázó munkával eltöltött időszak ábrázolása során önmagát mint „az élet szépségétől elütött s önmagával is meghasonlott kamaszt” jellemzi. „Újrakezdésnek”, „nagy föllélegzésnek” nevezi, „egy sorvasztó, sötét éjszakából” való kilépéshez hasonlítva eleveníti fel azt, hogy Pestre kerülve sikerült visszajutnia a neki való munkához. „A fűtőházi lustító napok után — írja az angyalföldi Magyar—Belga gyárban szerzett élményeiről — most igazán csak a munka volt az, ami érdekelt. Éreztem, hogy a kalapács nyelének ize s a reszelő fogainak teremtő és megsemmisítő ereje van. A szerszámok ellentállás nélkül engedelmeskedtek az akaratomnak, a guruló vaskocsik úgy jöttek ki a kezeink alól, mintha szültük volna őket." Az anyának a gyermek iránti szeretetéhez hasonlítja azt az érzést, ahogy következő munkahelyén, a fővárosi villamosműhelyben a csapágyakkal foglalkozott.

A *Csavargásokban* a motívumot saját etikai állapotának jellemzésére használja. A felelőtlen tétlenséghez való vonzódás és a munka iránt érzett szeretet egymás mellé helyezésével azt a „megkötetlen ösztönt” jellemzi, mellyel az országútra lépett. A tudatos munkakerülést, az erőfeszítésekkel kapcsolatos emlékek halványodását mint a felelőtlen és szemérmetlené válás egyik tünetét szerepelteti. Az ausztriai kovácsműhelyben lejátszódó epizódnak, egy vasdarab virtusból történő megmunkálásának s az ennek nyomán támadt boldogságnak és diadalérzésnek az ábrázolásával felragyogtatja a motívumot, hogy egy pillanatra megmutassa az értelmes, tevékeny élet szépségét. „Pillanatig sem haboztam — írja. — A régi virtus lobogott bennem, arcomat megcsapta a tűz forrósága, hátamon éreztem a mester gonosz, kajánkodó szemeit. A tűzből kiemeltem a vasat, a szikrák fölrepültek és szétporoztak. A következő pillanatban már ott álltam a tőke előtt, az üllő szaván harangozott a kalapácsom, s az erős jobb kezemben égett és virított a fehérre izott vasdarab. Éreztem, hogy körülöttem elsüllyed az idegen, értelmetlen világ . . . most én vagyok a világot forgató óriás . . . boldog voltam, csordulig megelégedéssel tele . . . meleg emberi áldással és töretlen, fiatal erővel vándoroltam tovább. Sokáig bennem maradt a diadalmas munka íze. Még napok után is kísértett a vágy, hogy visszaforduljak Pest felé”. A továbbiakban a produktív munka megtagadása a csavargó állapot egyik legfőbb jellemzőjévé válik. Kassák ezután a Böcklin-élmény megelevenítésével villantja fel a motívumot. Azt az érzést, mely benne a Böcklin művészetével való találkozás nyomán támadt, mint „a teremtő munka iránti erős vágyat” idézi fel. A *Csavargások* legszélsőségesebb mozzanatának, a homoszexuálisok bordélyházában tett látogatásának a megelevenítése során a „dolgos küszködésekre”, a „tegnapelőtti célkítűzésekre” való emlékezéssel ismét szerepelteti a motívumot. Annak a kijelentésnek a révén, hogy „semminek sincs értelme, annak se, hogy dolgozzunk, annak se, hogy ne dolgozzunk”, megtagadott érték formájában a zűrzavaros mindent tagadás jelszavába is beépíti. Eredeti minőségében a Meunier-élménynek, az „egészséges, teremtő erővel” való találkozásnak az ábrázolásával, majd a munkába való belezökkenésének és a belenyugvó tétlenség veszélyességére való rádöbbenésnek a felidézésével szerepelteti újra.

A *Vergődésben* a motívum az írói tevékenységként van jelen. A motívum konkrét tartalmának átrendeződése már a *Kamaszvekben* megkezdődött. Kassák hiteles rajzot ad arról, hogyan vált számára a satupad mellett végzett munka fokozatosan „kényszerű rosszá”. A *Vergődésben* a csavargások utáni „ide-oda dobálódást”, „gyötrődést” visszavezeti ahhoz, hogy „nem tudta kimondani a szavakat”, hogy „egyetlen sort sem tudott leírni”. A betegségen való túljutáshoz hasonlítva ábrázolja azt az érzést, mely az első költemény megírása után úrrá lett rajta. Az írói munkában eltöltött napokat mint „a komor és szorgalmas belső tevékenykedések napjait” idézi fel. A motívum kifejtésének ezt a pontját közvetlen utalással összekapcsolja az előzőekkel. „Tíz és fél éves koromban — írja — már inas voltam, akkor, amikor, más sok gyerek még boldogan aludta reggeli álmát, én fáradtam és éhesen szaladtam a műhelybe, odaálltam a fújtató elé, ütöttem a tüzes vasat, kalapáccsal, reszelővel, vésővel és mindenféle szerszámokkal dolgoztam és estére elfáradtam, mint a barom. És hajnalon újból az egészséget. És dolgoztam a házak tetején, hídépítésekénél, kazánokat szegeztem, emelődarut veztettem, fúrtam, faragtam, építettem s aztán elindultam csavarogni, hogy megismerjem a világot. Aztán verseket írtam.” A satupad mellett végzett munka és az írói tevékenység közötti folyamatosságot fejezi ki azzal is, hogy a Berzsenyi-élményben „a kemény, vasból és acélból való mondatokkal” történt találkozást, saját írói tevékenységében pedig az ásóval és csákánnyal végzett fáradságot munkát látatja. Mint diadalt, a vergődések lezárulását eleveníti meg a *Misilló királysága* című regényének befejezését és Osvát által a *Nyugat* részére való elfogadtatását. Ezen a ponton utal a motívum tartalmának a társadalomalakító tevékenység mozzanatával történő majdani kibővülésére. „Ismeretlen figurák sorsát alakítottam regényében — írja —, és hittem, hogy egyszer majd meg tudom változtatni a magam és hozzátartozóim sorsát is.”

A *Kifejldés* első fejezeteiben minőségileg újat jelentő mozzanatok híján rövid önvallomás-szerű fejtegetéssel biztosítja a motívum jelenlétének folyamatosságát. „Most már — írja — verseket és novellákat írok. Nem vassal, hanem szavakkal dolgozom. . . . Úgy nyúlok a szavakhoz, mint ahogyan annak idején a vashoz és acélhoz nyúltam . . . egyszerű munkásember vagyok, aki szereti az anyagot s úgy érzi, föl kell emelni azt a legmagasabb egységbe. Nem nyugszom bele, hogy úgy vannak a dolgok, ahogyan vannak s az anyag átalakítása, a magam képére való átformálása, ez az én költészetem.” A motívum szerepeltetésének következő állomása-ként plasztikusan ábrázolja, hogyan jutott el sógora, a festőművész Uitz Béla a munkához való gyötrelmes nekikészülődéstől kitűnő művek megalkotásáig. Önmaga vonatkozásában „a figurák megírásának és megszólaltatásának” mint feladatnak a számontartásával utal a motívum jelenlétére.

A továbbiak során a szociáldemokrata mozgalommal szembeni elégedetlenségét mint ki-elégítetlen teremtésvágyat jellemzi. „Mintha építész lennék — írja —, építeni szeretnék. A szét-eső dolgokat vasmarokkal összefogni s egy új egységet hozni létre a körülöttünk levő zűrzavar-ból. Így szeretnék cselekedni, mert ezt látom a szocializmus értelmének és lényegének.” A *Tett* majd a *Ma* létrehozásával és munkásságával kapcsolatos események felidézése révén a motívum kibontását eljuttatja a társadalmi viszonyok megváltoztatására irányuló tevékenységig. A feleségével, Simon Jolánnal való egymáshoz tartozásukat ettől a ponttól fogva együtt dolgozásuk ábrázolásával fejezi ki. A *Károlyi-forradalomban* és a *Kommünben* következetesen végigviszi azt a meggyőződést, hogy a forradalom nem pusztán az elavult viszonyok felszámolása, hanem alkotó tevékenység is, melyet „csakis józan, munkabíró és tárgyi ismeretekkel rendelkező emberekkel lehet elvégezni”. Az anyaggal folytatott küzdelmet, melyet korábban mint a vassal, majd a szavakkal végzett munkát ábrázolt, mint emberformáló tevékenységet szerepelteti. A teremtő tevékenységre utal, mikor hangsúlyozza az emberformálással kapcsolatban az anyag megismerésének és a „tudatos akaratra” a fontosságát.

A motívumot az önéletírás utolsó fejezeteiben a jövőbe előrevetítve villantja fel. „S lehet, ha életben maradnak — írja a keszthelyi direktóriumnak az ellenforradalom által letartóztatott tagjairól —, egyszer majd szerencsésebb kézzel nyúlunk hozzá a dolgokhoz.” Ugyanezt a gondolatot elmondhatja egy elfogott szocialistával is: „Másodszor már okosabban csináljuk! Biztosan sor kerül rá! Miénk a jövő, csak jól kell tudni megfogni a kormányrudat.”

A lázadás motívumán belül a munkásmozgalommal, a szocialista eszmével való találkozás mozzanatai külön motívumsort alkotnak. Ez annak felidézésével indul el, hogy az angyalföldi Magyar—Belga gyárban dolgozó szervezett munkások kezdetben nem tudták Kassákkal megértetni, „hogy miért ne maradhatna meg az ember becsületes munkásnak, ha egyedül áll”, „miért kell ahhoz egy egyetbe beiratkozni, ha az ember több fizetést és jobb munkalehetőséget akar elérni”. Ugyanakkor Kassák említést tesz arról, hogy a szocialista barátaival folytatott beszélgetések hatására ő maga változáson ment keresztül, öntudatosabbá, magabiztosabbá vált. Ezen a ponton utal a gyakorlati tapasztalatoknak a munkásmozgalomhoz való elérkezésben, a szocialista világszemlélet elfogadásában játszott döntő szerepére. Életének fontos mozzanatát, a Gépépítők együletébe való belépést mint az egyik mozgalmi akció során szerzett élmények következményét ábrázolja. A motívum pozitív értéket kifejező jellege azáltal válik nyilvánvalóvá, hogy Kassák saját magával kapcsolatban a szolidaritásérzés kifejlődését, az öntudatossá, elszánttá válást, a taktikai érzék elsajátítását, a kocsmázásról való leszokást, a politika és a művészet iránti érdeklődés felébredését mint a munkásmozgalommal való találkozás eredményét szerepelteti.

A többi esemény közvetett módon kapcsolódik a lázadás és a teremtő tevékenység motívumához. Kassák saját és családja életének fonalára fűzve leltárszerű teljességgel ábrázolást ad a proletárlétezés valamennyi lényeges mozzanatáról: a megaláztatásokban bővelkedő inas-sorsról, a munkásfiataloknak a szexuális problémákkal kapcsolatos tanácsatlanságáról, az alkoholizmusról, a munkásszonyok kiszolgáltatottságáról, a családi viszálykodásokról, a

szegénységről, a munkanélküliségről, a lakásnyomorról, az angyalcsinálásról, a gyakori csecsemőhalálról, a szellemi és izlésbeli elmaradottságról, a kispolgári életforma utánzásáról, az imperialista háborúról. Az ezekkel kapcsolatos események, leírások újabb motívumsorokat alkotnak. Kassák mint a proletárlétezés által szükségszerűen előidézett cselekedeteket szerepelteti a lázadás és a teremtő tevékenység mozzanatait. Erre a kapcsolatra a regény egyik helyén közvetlenül utal. „Az én emlékeim — írja — nem ríkatnak meg és nem ejtenek kétségbe engem, hanem föllázítanak mindaz ellen, ami ellenem van, és kifakadnak belőlem a durva káromkodások vagy a teremtő cselekvés mozdulatai.”

Az önmagáról adott fejlődésrajz főbb szakaszai, a céhinasból proletárrá válás, a szocialista gondolattal való találkozás, a romantikus antikapitalizmus, az ösztönös lázadástól az osztálytudatos cselekvésig való elérés, a gazdasági harcok, a háború ellen és a szocialista forradalomért folytatott művészeti és politikai küzdelem egybeesnek a magyar proletariátusnak a kezdetektől az első proletárdiktatúráig megtett útjának szakaszaival. Kassák egyéni fejlődése és a munkásosztály történelmi útja közötti párhuzamosság az osztálytudatos emberré válás és a romantikus antikapitalizmus illúziójával való leszámolás meglevenítése után konkrét történelmi kapcsolattá válik. Kassák ettől a ponttól kezdve saját tevékenységét a magyar munkásosztály 1910 utáni történelmi küzdelmeivel való összefüggésben ábrázolja.

Az *Egy ember életében* megvalósuló önszemléletet tárgyilagosság jellemzi. Kassák szépítés nélkül ábrázolja a gyermek- és ifjúkorban átélt testi és lelki megpróbáltatásokat, a munkanélküliség, majd pedig az íróvá válás gyötrelmeit, az állandó létbizonytalanságot, ám azt is, hogy gyermekkorában lopásra, öncsonkításra és hazudozásra, a kamaszévek idején pedig a nála fiatalabb inasok kínzására, részegeskedésre és bordélyozásra vetemedett, hogy a csavargások idején koldult és kitarattta magát, hogy megesezt hűgával szemben kegyetlen volt, hogy nőismerősét, Hegedűs Máriát lelkiismeretlenül anyává tette és cserben hagyta. A tárgyilagosságot környezetére is kiterjeszti. Számot ad arról, hogy anyja milyen szívósan és mekkora realitásérzékkel viselt gondot az egyre népesedő családra, ám ugyanakkor arról is, hogy a Mutter a régi szokásokhoz való makacs ragaszkodásával a családban csecsemőhalált okozott, s hogy munkanélkülivé vált fiát egy alkalommal a rendőrséghez akarta elszegődtetni. Életének és önéletírásának másik főszereplőjét, Simon Jolánt a zátonyra jutott családi élet, a zűrzavaros szerelmi kapcsolatok és az önmagán elvégzett abortusz mélypontjáról juttatja el a művészeti és szervezői tevékenységig.

A tárgyilagosság Kassáknak a felidézett eseményekhez való viszonyában is érvényesül. A gyermek- és kamaszkorban elszenvedett megaláztatásokat, a munkanélküliséget, a saját és családja testi, lelki nyomorával kapcsolatos emlékeket is dicsekvés vagy éppen az önmagán, illetve másokon való szánakozás, a csavargások során átélt fantasztikus kalandokat is csodálkozás és álmélkodás nélkül eleveníti fel. Ebből az érzelemmentességből csak akkor lép ki, mégpedig a pátosz irányába, mikor a lázadás és a teremtő tevékenység mozzanatait idézi fel.

A jellemek és az események ábrázolása során tudatosan visszanyúlt a XIX. századi klasszikus realista hagyományokhoz. Hőseit mint az emberi személyiséget teljesen átfogó jellemeket szerepelteti. Alakjai megannyi önálló mikróvilág, kerek egész. Ugyanakkor anélkül, hogy az egyes jellemvilágok öntörvényeit megsértené, a jellemeket a jellegzetes tulajdonságok oly nagy halmazával ruházta fel, hogy ezek a tulajdonságok tendenciákat fejeznek ki. Az önéletírás világában önmaga, rajta kívül a Mutter, Jolán, a család többi tagja, az inas-, a munka- és a csavargótársak, a mozgalom neves és névtelen alakjai megfogható egyediségük mellett a proletariátus sorsát, tudatbeli állapotát, magatartásformáit és történelmi hivatását illetően típusértékű figurák. A jellemek rendszerének középpontjában az önéletírás műfaji sajátosságaiból következően Kassák jelleme áll. A többi jellem annak a fejlődési folyamatnak egy vagy esetleg több fázisát testesíti meg, mely Kassák jellemében végbement.

A tárgyilagosság és ugyanakkor a plasztikus jellemábrázolás tükröződik abban is, hogy Kassák a mű nyelvi anyagában tudatosan került a meghökkentő elemek, a kölcsönvett effek-

tusok használatát, a korábbi kísérletezések esetlegességeit, az izmusok modorosságait. Ezt a szándékát már a bevezetőben kifejezésre juttatja az „iskolázatlan egyszerűsége” és a „mechanikus pontosságra” való törekvés deklarálásával. Erre utal akkor is, mikor a bevezető első mondatában szándékainak illusztrálására a „tányérszemű kutyákat” és a „holdsugarhajú királylányokat” mint tematikus lehetőséget és mint nyelvi alakzatot egyaránt az önéletírásban következetesen mellőzendő elemnek minősíti. Stílusát tömörség, dísztelenség, tisztaság jellemzi. Ezzel a stílussal rendkívül szemléletesen elevenít meg fizikai és érzelmi állapotot, intellektuális élményt, apró és monumentális eseményt egyaránt.

A lázadásnak és a teremtő tevékenységnek mint pozitív értékeknek az önéletírás cselekményének és saját jellemének síkján történő következetes végigvitelével eszménnyé emel egy magatartásmodellt: a valóság meglevő viszonyaiba való bele nem nyugvást, a világ átalakítására irányuló törekvést. A proletárlétezés többi mozzanata, a szexuális szabadosság, az iszákosság, a munkátlanság, a szegénység, a lakásnyomor, az izlésbeli és szellemi elmaradottság, a kispolgáriság, az imperialista háború negatív értéként szerepel. Kassák azzal, hogy saját jellemén mint fő értékreprezentánson belül az értékeknek a teljes öntudatlanságtól és kiszolgáltatottságtól a lázadás és a teremtés egyre magasabb szintű megvalósulása felé történő mozgását testesíti meg, reményt ébreszt arra: bármilyen sorban lehetséges, hogy az egyes ember a világ megváltoztatásán tevékenykedjen, hogy legalább a rá eső részt vállalja és végezze: önmaga megváltoztatását. A lázadás és a teremtő tevékenység mozzanatainak mint a proletárlétezésből fakadó cselekedeteknek a felidézése révén a valóság megváltoztatására irányuló tevékenységet mint a proletariátus történelmi hivatását ábrázolja. Azzal, hogy a szocialista eszmével való találkozást mint a negatív értékek megszüntetésében és új pozitív értékek kialakulásában döntő fontosságú tényezőt szerepelteti, azt a gondolatot érzékíti meg, hogy a társadalmi lét visszahúzó erőivel való szembezálláshoz, az emberi személyiség harmonikus kibontakoztatásához a szocializmus biztosítja a lehetőséget. Annak révén, hogy saját tevékenységét a szocialista gondolatvaló találkozás, az osztálytudatos emberré válás felidézésének pontján kapcsolja össze a magyar munkásosztálynak a feudálkapitalista viszonyok felszámolásáért és a szocialista társadalom megvalósításáért folytatott konkrét történelmi harcaival, a szocialista tudat létrehozásában nem pusztán a privát emberi problémák megoldásának és az emberi személyiség harmonikus kibontakoztatásának lehetőségét láttatja, hanem a történelemformálás alapvető feltételét is. Értékét fejez ki a jellemábrázolásnak a műben alkalmazott módszerével is. Azzal, hogy hőseit mint öntörvényű jellemeket s ugyanakkor mint a munkásosztály egyedeit szerepelteti, állást foglal a személyiség szerepének és a kollektivitás eszméjének összekapcsolása mellett. Annak révén, hogy a proletáralakok jellemének mikrovilágában, így saját jellemének mikrovilágában is a pozitív értékeket negatív értékekkel együtt, azaz a proletariátus meglevő tudatbeli állapotával kapcsolatos konkrét történelmi realitásoknak megfelelően szerepelteti stb., a humanizmus eszméjét összekapcsolja a proletárkötelezettség konkrét történelmi vállalásával. Az önéletírás műfaji sajátosságainál fogva alapvető fontosságú érték-megmutató szerepe van az önszemléletnek. Kassák a tárgyilagosságnak, az őszinteségnek az önéletírásban való következetes érvényesítésével az egyén és a munkásmozgalom számára követendő példává teszi a tényekkel való mindenkori bátor szembenézést, az illúziókkal való leszámolást. Ezt a mű eszmei szférájában rendkívül fontos pozitív értéket testesíti meg az önéletírás tömör, dísztelen, tiszta stílusa is.

A mű magas esztétikai színvonalát a cselekményvilág és az eszmei tartalom gazdagsága, valamint a két szféra közötti harmonikus kapcsolat adja. Kassák a felidézésre kiválasztott eseményeket nagy megjelenítő erővel ábrázolja. A hiteles részletek tömegével dokumentáris értékű képet ad a magyar munkásosztály életéről s a század második évtizedében folytatott történelmi küzdelmeiről. Ugyanakkor szuverén etikai rendszert fejez ki. A motívikus elemeknek mint ábrázolt történéseknek, helyzeteknek vagy jellemeknek a cselekményvilágban meghatározott helyük és funkciójuk van. Azok az értékek viszont, melyek motívumsorokká kap-

csolják őket, az eszmei szféra kiszakíthatatlan részeiként szerepelnek. Kassák az értékek megjelenítése során a külön nemű elemeket, a leírást, a belső monológot, a dialógust és az írói kommentárt oly szervelesen összeolvasztotta, hogy az önéletírás egyetlen végeérhetetlen emlékéramlásnak hat.

Az epikai teljesség, az eszmei tartalom gazdagsága, az értékmegjelenítés érzékletessége a Kassák rendelkezésére álló élményanyag természeténél fogva a *Gyermekkor*, a *Kamaszévek* és a *Csavargások* című kötetet tartalmazó első részben valósult meg a legmagasabb színvonalon. Ennek a résznek a cselekményvilága a leggazdagabb. Ebben a három kötetben jelen vannak mindazok az értékek és értékviszonyok, melyek a mű cselekményvilágának egészét meghatározzák. A második rész cselekményvilágában az írói kiforrás folyamatának ábrázolása révén kevesebb a külső történés. Az első részben már szerepelt értékek közül a lázadás és a teremtő tevékenység magasabb szinten reprezentálódik, új tematikus mozzanatként azonban csupán az imperialista háború szerepel. A két utolsó kötetnek, a *Károlyi-forradalomnak* és a *Kommünnek* a cselekményvilága is az első részben már megérzékített értékrendszer alapján szerveződik, ám egyre többször fordul elő, hogy a valóság meglevő állapotába való bele nem nyugvást, a világformáló törekvést nem a cselekmény tárgyiasságai, történései, szituációi hordozzák, hanem kommentárok, belső monológok. Amellett ezeknek a tárgyiasságoknak, szituációknak, kommentároknak és belső monológoknak egy részébe belevetítődött az az éles vita is, mely az önéletírás megszületésének idején Kassák és az illegális kommunista mozgalom közötti viszonyt jellemezte.

5.

Kassák az értékrendszernek a realista ábrázolással történő kifejezésével megszegte azokat az esztétikai elveket, melyeket az 1920-as évek közepén a művészi alkotás és a valóság közötti kapcsolatról és a szocialista irodalomnak és művészetnek a XIX. századi klasszikus realista hagyományokhoz való viszonyáról elméleti írásaiban és vitacikkeiben vallott. A rendelkezésére álló nyersanyag hatására másfelé jutott el, mint ahová elindult. „Azzal nyugtatgattam magam — írta évtizedek múlva az önéletírás keletkezésének folyamatát felidézve¹⁰ —, hogy ez a vállalkozásom nem regény, nem kimondottan szépirodalmi mű, csupán történelmi dokumentum lesz. S mintha egy vasajtót nyitottam volna ki a lelkem mélyén, a szívem felett; megindult az emlékezések folyama, előjöttek gyermekkorom rosszaságai, jószágai, rég elfelejtettnek vélt emberi alakjai s ez a hamu alá került élet művészi megjelenítését követelte. S íme Tolsztoj és Dosztojevszkij pszichológizmusa, Stendhal és Flaubert stílustisztasága egyszerre segítségemre lettek . . . Nem úgy kezdtem munkához, mint aki hódításra indul, de azon voltam, hogy fáradhatatlanul tárgysam mondanivalóm körét, figyeljek stílusom tisztaságára.” Kassák kezdetben később volt megtagadni könyve művészi jellegét, mint esztétikai elveit. Az *Újságnak* küldött vitacikkében, majd a *Magyar Hírlapnak* és a *Literatúrának* adott nyilatkozatában megismételte, hogy önéletírását ő maga nem tekinti művészi alkotásnak.¹¹

6.

Az *Egy ember élete* feloldotta azt a konfliktust, mely az avantgarde törekvésekkel kapcsolatban Kassák és a közönség viszonyát jellemezte. A két világháború közötti időszak magyar irodalmának alig van olyan alkotása, melyet a kritika és a közönség oly nagy várakozással és annyira egyöntetűen elismeréssel fogadott volna, mint az *Egy ember élete*.

Kassák a mű első kötetét, a *Gyermekkort* eredetileg a *Bécsi Magyar Újságnak* szánta. A lap

¹⁰ KASSÁK Lajos: Önarckép háttérrel. Kortárs 1961. 7. 117.

¹¹ KASSÁK Lajos: Művészet és propaganda (Néhány szerény megjegyzés). Újság 1926. aug. 22. 18.; Más a leírás, más a megírás (Kassák Lajos ma visszaérkezett Budapestre). Magyar Hírlap 1926. nov. 7. 17.; Kassák Lajos a konstruktív forradalmár. Literatúra 1927. 124.

főszerkesztője azonban morális okok miatt közölhetetlennek tartotta. A kézirat 1924 húsvétján néhány Bécsben tanuló pesti diák közvetítésével Osváthoz került, aki 1924 májusában a *Nyugat*-ban hozni kezdte. Milotay István lapja, a szélsőjobboldali *Magyarság* a *Nyugat* vállalkozását esztétikai és politikai provokációnak minősítette. Azzal vádolta a folyóiratot, hogy Kassák szerepeltetésével „glorifikálja, pozícióra emeli és érvényesülni segíti” a bolsevizmus ideológiáját, s „folytatja a szellemi destruálás művét, melyet a forradalmak bukását követő pár esztendőig bizonyára csak az események kénszerének nyomása alatt hagyott abba”.¹² Osvát a *Kamaszéveket* először nem akarta közölni, mégpedig azért, mert ez a rész — mint Kassáknak megüzente — „tele van szerelmi kalandokkal, családi intimitásokkal, élő emberek dolgainak szellőztetésével”. Egy heti gondolkodás után azonban elfogadta. A *Csavargások* kéziratát már nem Kassák ajánlotta, hanem ő kérte.¹³ A Dante kiadó 1927 őszén korszerűen megszervezett, nagyszabású reklámtevékenységgel készítette elő az első három kötet könyv alakban történő megjelenését. Maga Kassák a kötetekhez fotomontázssal kombinált remek könyvborítót tervezett.

A műről szinte minden jelentős kortárs kritikus és irodalmi fórum véleményt nyilvánított.¹⁴ A kritika nemcsak értekeit ismerte fel a szocialista magyar irodalmi alkotások kritikai fogadtatásának addigi történetében páratlan egyöntetűséggel és lelkesedéssel, hanem azt is, hogy a mű az avantgardizmus helyzetét, híveinek jövődö törekvéseit illetően fordulópontot jelez. A Kassák által hirdetett esztétikai elvek és az *Egy ember életében* követett gyakorlat, azaz a valóságzerű ábrázolás elméleti elutasítása és a realista ábrázolás módszerének alkalmazása közötti ellentmondásra Pünkösti Andor már a *Tisztaság* könyvének ismertetése során utalt. „Kassák — írja¹⁵ — maga sem hisz a maga teremtette formanyelvben, s ha nagyobb közönséghez szól, leszáll a maga építette piederstárlól. Önéletrajzában kianalizálta magát, és az analízis komoly és becsületes munka. Bizonyára érezte is, hogy nem fecsérhelte el iromba és excentrikus mondat-szerkesztések között. Kassák Lajos önéletrajzát Kassák stílus nélkül írta, és ez a tény a legsúlyosabb ítélet, ami Kassák írásait valaha is érheti.” A Pünkösti által felismert ellentmondásra Schöpflin Aladár is kitért. „Azt a szakadékat — írja¹⁶ —, mely az önéletrajz és a két folyóiratban, majd más művek sorában kifejtett elvek és végrehajtott írói gyakorlat között van, az önéletrajz nem hidálja át, és meg sem magyarázza. Kassák maga is aligha hiszi, hogy a dolog elintézhető a legelső kötet előszavának ama kijelentésével, hogy az önéletrajzot nem tekinti irodalmi műnek. Akárminek tekinti, mégis csak írói mű, kvalitásainál, módszereinél és előadásmódjánál fogva regény, egy életnek a regénye. Regényíró műve, nem memoáríróé.” Komlós Aladár mint az avantgardisták által hirdetett esztétikai elméletek gyengeségének bizonyítékát említette meg azt, hogy — úgy mond — „Kassák is csak akkor alkothatja meg legművészeibb munkáját, mikor — nem akar az ő értelmükben művészi munkát írni”.¹⁷ Halász Gábor, aki a

¹² HALMI Bódog: Egy kis irodalompolitika. *Magyarság* 1924. júl. 27. 12.

¹³ KASSÁK Lajos: Önarckép háttérrel. 117—118.

¹⁴ SZAKASITS Árpád: *Egy ember élete*. Kassák Lajos háromkötetes könyve emberreválásáról. *Népszava* (Nsz) 1927. dec. 21. 4.; NAGY Lajos: *Kassák Lajos: Egy ember élete. Együtt 1927. 5. 13—14*; FENYŐ Miksa: *Kassák Lajos új könyve (Egy ember élete)*. Ny 1927. 11. 787—789; KOMLÓS Aladár: *Egy ember élete*. *Századunk* 1927. 12. 622—624; ERG Ágoston: *Egy ember élete*. *Korunk* 1927. 11. 818—819; RÉVÉSZ Mihály: *Egy ember élete*. Kassák Lajos könyve. *Szocializmus* 1928. 1. 37—38; HÁLÁSZ Gábor: *Kassák Lajos: Egy ember élete*. *Pásztortűz* 1928. 9. 700—701; SZÉLPÁL Árpád: *Kassák Lajos: Egy ember élete*. Nsz 1931. dec. 13.; GRÓ Lajos: *Kassák Lajos: Egy ember élete*. *Munka* 1932. 40. sz. 1197—1200; NÉMETH László: *Kassák Lajos: Egy ember élete*. *Tanú* 1932. 1. 46—48; SCHÖPFLIN Aladár: *Kassák. Ny 1932. 1. 164—167*; RÉVÉSZ Mihály: *Vergődés, kifejlődés, háború*. Kassák Lajos: *Egy ember élete* II. rész. *Szocializmus* 1932. 1. 31—32; NÉMETH Andor: *Kassák Lajos: Egy ember élete*. Ny 1935. 1. 60—63.

¹⁵ PÜNKÖSTI Andor: *Művészet és propaganda*. Kassák Lajos: *Tisztaság* könyve. *Újság* 1926. aug. 15. 30.

¹⁶ SCHÖPFLIN Aladár: i. m. 167.

¹⁷ KOMLÓS Aladár: i. m. 624.

Kassák és a Déry között a szürrealizmusról lezajlott vita ismeretében írta meg kritikáját, a műben „Kassák egész költői múltjának bírálatát”, „a régebbi énje feletti ítélkezést” látta.¹⁸

A realista ábrázolásban, a befogadó számára közeli és elsődlegesen érthető cselekményvilág gazdagságában rejlett az oka annak, hogy az *Egy ember élete* az ifjúmunkásság és a diákság számára eszméltető olvasmányá válhatott. Maga a műfaj ismerős volt számukra. A Népszava könyvkiadó 1922–23-ban megjelentette az első világháború előtti időszak egyik legjelentősebb szocialista önéletrását, Bebel *Életemből* című művét, majd 1927-ben Gorkij önéletrajzi trilógiájának második részét.

A cselekményvilágnak a mű és az olvasó közötti találkozás létrejöttében játszott döntő szerepére már Schöpflin Aladár utalt. Kassák önéletrásában a lényeges események — írja¹⁹ — „olyan hűséggel és pontossággal, minden a kép teljességéhez tartozó részletnek olyan elevevenségével, a rézkarc vonalainak hajlékonyságával és finomságával” jelennek meg, hogy — fűzi hozzá — „az író élménye a maga teljességében válik az olvasó élményévé”. A fiatal Veres Péternek az *Egy ember élete* bátorítást adott az írói munkához, megmutatta, hogy „lehet valaki író, igazi író akkor is, ha nem járta végig az iskolákat”.²⁰ A debreceni gimnazista Bajomi Lázár Endre Kassák önéletrásának hatására rögvest megírta saját tizenhatéves életét, s osztálytársaival együtt tanulmányozni kezdte Kassák munkásságát.²¹ Andreánszky István, aki ekkor a sárospataki tanítóképző intézet hallgatója volt, a mű elolvasása után szűknek érezte az iskolafalakat. „Közöltem — emlékezik²² — barátaimmal, meglátjátok, belekötök az iskolapadba, átmegyek a határon, csavarogni fogok az emberek között. Megismerem az embereket, a népeket, a világot. Kassák írásából láttam, ő is úgy lett marxista, mint Gorkij, aki bevallotta magáról, neki az élet marxista módra cserizte ki a bőrét és az reá minden könyvnel döntőbb hatású tanítás volt.” A mű által gyakorolt hatásra még jellemzőbb, hogy Kis Ferenc és a Nyomdász Szavalókórusból mások is vándorútra keltek. „Mennyivel különb is ez az írás minden hasonlótól! — írja Kis Ferenc az *Egy ember életével* kapcsolatos élményeit felidézve.²³ — Annyira érezzük benne az író közelségét, hozzánk tartozó jelenvalóságát, hogy bátrabbak leszünk az ő örömetől és mélyebbek az ő szomorúságától. Közénk lépett ez az írás, s mintha csak bátor tette felszólító parancs lett volna, pirosra festette orcáinkat és mi határoztunk. Már többen el is indultak a Szavalókórus tagjai közül, s maholnap olyan megvetendő lesz, aki otthon marad, mint a háború alatt, aki nem volt katona.” A lényeges azonban az volt, hogy Bajomi Lázár Endre, Andreánszky István, Jordáky Lajos és Kis Sándor, Kis Ferenc öccse, valamint a diákság és az ifjúmunkásság köréből még sokan mások az *Egy ember életének* hatására ismerkedni kezdtek a szocialista eszméssel, és kapcsolatot kerestek a baloldali munkásmozgalommal.²⁴ A csehszlovákiai sarlós mozgalom vezetői az 1927-ben összeállított s kalauznak szánt könyvjegyzékükbe, azok közé a könyvek közé, melyeket — mint megfogalmazták — „tanulásgul minden diáknak a magyar megújulás táborában ismernie kell”, Kassák önéletrását is bevették.²⁵ A műnek a magyarországi ifjúmunkásság körében való népszerűvé válásáról tanúskodik az az adatfelvétel, melyet 1942-ben egy vidéki város ifjúmunkásai készítettek 23 különböző foglalkozású vidéki ifjúmunkás életkörülményeiről és helyzetéről. A megkérdezettek közül a szervezett ifjúmunkások számára Marx, Bebel, Gorkij és Solohov után Kassák volt

¹⁸ HALÁSZ Gábor: i. m. 700.

¹⁹ SCHÖPFLIN Aladár: i. m. 167.

²⁰ Kassák Lajos 60. születésnapjára. Szerk.: NÁDASS József. Bp. 1947. 30.

²¹ BAJOMI LÁZÁR Endre: Emlékezés Kassák Lajosra. A Petőfi Irodalmi Múzeum hangtára.

²² Kassák Lajos 60. születésnapjára. Bp. 1947. 8–9.

²³ KIS Ferenc: Munka után. Bp. 1965. 280–281.

²⁴ JORDÁKY Lajos: A szocialista irodalom útján. Bp. 1973. 413; Kis Sándor emlékezése Kassák Lajosra. A Petőfi Irodalmi Múzeum hangtára.

²⁵ PEÉRY Rezső: Magyar mesterek. Vetés 1929. április 6. 1.; Ifjúság és irodalom. Vetés 1929. 2.

a legtöbbet olvasott író, nyilvánvalóan az *Egy ember életével*.²⁶ A budapesti és vidéki munkáskönyvtárosok munkaközössége által 1943-ban kidolgozott munkáskönyvtár-jegyzékben, mely azt a 100 könyvet tartalmazza, melyeknek a legkisebb munkáskönyvtárakban is meg kellene lenniök, a felsorolt 50 szépirodalmi alkotás között az *Egy ember élete* a beérkezett javaslatok alapján a 24. helyen szerepel, a magyar szépirodalmi művek közül csupán Kovai Lőrinc *Földönfutók* című regénye, valamint Ady, József Attila és Petőfi összes költeményei előzik meg.²⁷

A mű nemcsak az ifjúmunkásság körében vált népszerűvé, hanem meghódította a polgári olvasók egy részét is. Olyannyira, hogy Német Andor a Nyugat 1933-ban rendezett Kassák-estjén kénytelen volt felhívni a figyelmet arra, hogy az *Egy ember élete* Kassák munkásságának csupán egyetlen része, mely — úgymond — „kitűnő könyv, de nem különb munka, mint Gorkij önéletírása”.²⁸

Az *Egy ember élete* a magyar feudálkapitalizmus ellen a tények feltárása révén történő művészi tiltakozást, a szocialista eszményeknek a proletárlétezés valóságos mozzanataiból történő kibontását illetően a szocialista magyar irodalom és képzőművészeti számára modellé vált. Ebben szerepet játszott a kortársi kritika is. Nagy Lajos, Fenyő Miksa, Komlós Aladár, Halász Gábor, Németh László és mások a mű elemzése során a valóságfeltárás, a tényekkel való bátor szembenézés s a realista ábrázolás méltatásával programot adtak a baloldali irodalom és képzőművészet számára, egy szociográfiai irodalom létrehozására ösztönöztek.

Az *Egy ember életének* része volt abban, hogy a fiatal Veres Péter és Darvas József felismerték a személyes életútjukban rejlő írói lehetőségeket. Veres Péter a *Számadás* előszavában ugyanazt az önéletírói programot tűzte ki maga elé célul, mint amit Kassák az *Egy ember életében* megvalósított. Az *Egy ember életének* a *Számadás* létrejöttében játszott szerepére utalt akaratlanul Gaál Gábor, mikor Veres Péter önéletírásának címéül az *Egy paraszt életét* javasolta.²⁹ Az *Egy ember életének* számos mozzanata a szocialista magyar irodalom és képzőművészet több alkotásában újra felbukkan. Az országút, a csavargás motívuma visszatér Illyés, Farkas László, Justus Pál, Mária Béla, majd Radnóti egy-egy költeményében. A Mutter jellemzése révén megrajzolt proletárasszony-hős előképe a József Attila mama-verseiben és Derkovits Gyula anyaság-képein szereplő proletárasszony-alaknak.³⁰ A „Szürke haja rebben az égen / Kékitőt old az ég vizében” versrészlet szövegpárhuzamot alkot Kassák önéletírásának alábbi részletével: „Fent a kék tengerben könnyű fehér felhők úszkálnak. Lehet, hogy nem is felhők azok. Finom szerkezetű vitorlás hajócskák, amikben urak ülnek s így utazgatnak fölöttünk, árva emberek fölött, könnyű selyem ruhákban, illatosan és boldogan. Valahol messze a horizonton egy mosónő dolgozik, az uraságok szennyes ruháit gyúrja és dagasztja két karjával, az ő teknőjében szálltak fel ezek a gőzök és könnyű felhőcskék lettek belőlük.” A teremtő tevékenység motívumával kapcsolatos részletek Derkovits munkaábrázoló képeinek irodalmi előzményei. Ez a kapcsolat egyébként irodalmi analógia révén is érzékeltethető. Derkovitsnak a *Vinklís önarcképe*hez írott *Bemutakozás* című költeményében a „gyaluval, kalapáccsal dolgoztam én, most ecsettel festek” részletben megismétlődik a teremtő tevékenység motívumának az *Egy ember életében* ábrázolt átalakulása. A Simon Jolánnal való kapcsolat ábrázolásával Derkovits „mi-ketten” képei, a vérvörös csütörtök leírásában szereplő tünetés-mozzanatokkal Derkovits tündetés témájú rajzai alkotnak párhuzamot. Derkovits maga is kísérletet tett egy önéletírás megalkotására. Gyermekkorának és inaséveinek néhány mozzanatát papírra is vetette, vállalkozását azonban nem folytatta.³¹

²⁶ Adatok a vidéki ifjúmunkások helyzetéről. Nsz 1942. ápr. 26. 10.

²⁷ Válaszolnak a munkáskönyvtárosok. Nsz 1943. dec. 12. 16.

²⁸ NÉMETH Andor: A Nyugat Kassák estjén. Ny 1933. I. 102.

²⁹ CZINE Mihály: Gaál Gábor levelei Veres Péterhez. Tiszatáj 1974. 5. 89.

³⁰ BENEDEK Marcell: Kassák Lajos: Egy ember élete. It 1958. 3—4. 489.

³¹ KÖRNER Éva: i. m. 258—270, 150—155; A Magyar Nemzeti Galéria adattára.

LAJOS KASSÁK: EGY EMBER ÉLETE (LA VIE D'UN HOMME)

L'étude analyse la production éminente de la littérature hongroise socialiste, l'autobiographie de Lajos Kassák, intitulée *La vie d'un homme*. Elle esquisse l'arrière-plan de l'oeuvre dans l'histoire de la littérature mondiale. Au cours de son analyse, elle mentionne les ouvrages autobiographiques des écrivains ouvriers russes, allemands et américains, écrits aux années vingt, et, parmi les créations classiques du genre, l'autobiographie de Saint-Augustin, de Goethe et de Gorki, en mettant en relief, de ces dernières, avant tout de la trilogie autobiographique de Gorki, les motifs qui sont passés en héritage dans l'oeuvre de Kassák. Elle analyse le roman *La vie d'un homme* à la base de la reconnaissance que Kassák a construit le matériel des souvenirs qui est à sa disposition dans l'oeuvre autour de deux motifs parallèlement développés, autour de la révolte et de l'activité créatrice, et qu'il exprime le contenu spirituel principal de ses créations poétiques et artistiques antérieures, l'effort du prolétariat pour transformer la réalité — cette fois-ci déjà par la méthode de la matérialisation réaliste. L'étude renvoie au fait que *La vie d'un homme* marque un tournant concernant la situation de l'avant-garde hongroise: l'avancement des partisans de cette tendance vers le réalisme, vers la reproduction plus proche de la réalité. Après avoir rendu compte de la réception de l'oeuvre, l'auteur de l'article renvoie au fait que *La vie d'un homme* est devenu un exemple pour la littérature et les beaux-arts hongrois de gauche, avec sa protestation d'artiste contre le capitalisme féodal hongrois par le dévoilement des faits, avec le développement des idéaux socialistes des moments véritables de l'existence prolétarienne et ainsi ce roman a joué un rôle d'instigateur dans la naissance de la littérature sociographique hongroise aussi.